

PROBLEM IZJEDNAČENJA ZAKONA U KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA / JUGOSLAVIJI

Prof. dr. sc. Marko Pavlović *

UDK: 340.132.3(497.1)"1918/1941"

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: lipanj 2018.

Rad predstavlja poseban pogled na jugoslovensku Kraljevinu, iz ugla stvaranja i primene prava. Odmah po proglašenju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1. decembra 1918) izjednačenje zakona postavljeno je kao jedna od vrhovnih političkih vrednosti i glavni zadatak Vlade. Do donošenja Ustava (28. juna 1921), proces izjednačenja zakona tekao je putem donošenja uredbi "zakonskog značaja" (vladavina uredbi). Vidovdanskim ustavom predviđena su dva načina izjednačavanja zakona: legalizacijom ranijih uredbi i donošenjem zakona po predlogu Vlade od Zakonodavnog odbora ("malog parlamenta") po skraćenom postupku. Ovaj zakonodavni postupak, sa kojim je Vlada ostala odlučujući zakonodavni činilac, nije poslužio cilju. Glavni zakoni (Krivični zakonik i zakони o krivičnom i parničnom postupku) doneti su tek pod režimom diktature (1929). Građanski zakonik nije donet do kraja trajanja Kraljevine Jugoslavije, pa se građani "nisu osećali kao članovi jedne zajednice". Isto je bilo u sferi izvršnog prava do 1938, a u pogledu okućja (zemljoradničkog minimuma) i kasnije. Izjednačenje zakona odvijalo se u senci sukoba srbijanskih i prečanskih pravnika (pravnika iz krajeva bivše Austro-Ugarske). Izjednačeni zakoni su doneti uglavnom suprotno gledištima srbijanskih pravnika. Kraljevina SHS je od zemlje sa šest pravnih područja postala zemlja u kojoj je jedan deo njenih građana (građani bivše Kraljevine Srbije) doveden u situaciju da živi pod "nasiljem" nametnutog prava. Žrtvovanje parlamentarizma od strane Srbijanaca, zarad izjednačenja zakona, okrenulo se protiv njih samih.

Ključne reči: izjednačenje zakona, uredba, mali parlament, različite pravne tradicije, nametanje zakona

* Dr. sc. Marko Pavlović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu, Jovana Cvijića 1, Kragujevac, Srbija; mpavlovic@jura.kg.ac.rs;
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0689-3052

1. UVOD

Na početku postojanja, jugoslovenska država predstavljala je pravni mozaik sastavljen od šest područja: područja bivših kraljevina Srbije i Crne Gore, područja Hrvatske i Slavonije, Slovenije i Dalmacije, Bosne i Hercegovine i područja Banata, Bačke i Baranje. Srbijansko, a sa njim i crnogorsko pravo, bilo je uglavnom plod recepcije francuskog, austrijskog, pruskog i prava drugih nemačkih zemalja, ali se s obzirom na kreativni elemenat izbora i prilagođavanja recipiranog prava smatralo "samostalnim, nacionalnim". Od ostalih pravnih područja, banatsko-bačko-baranjsko bilo je "mađarsko, slovenačko-dalmatinsko austrijsko, hrvatsko-slavonsko i bosansko-hercegovačko s malim odstupanjem, austrijsko".¹ Usled postojanja različitih područnih "zakona i naredbi o jednom te istom predmetu", građani su stavljeni u nejednak položaj. Proklamovano ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jedinstvenu (unitarnu) državu podrazumevalo je stvaranje jedinstvenog pravnog poretka: "Jedinstvo države, jednakost državljana pred zakonom, učvršćenje pravnoga poretka i sigurnost u državi zahtijeva, da se barem najvažniji zakoni, koji postoje u različitim pravnim područjima države, što prije izjednače."²

Ubrzo po proglašenju državnog ujedinjenja pojavila su se dva pravnička "fronta". Pravnici iz krajeva bivše Austro-Ugarske po pravilu su nastupali kao "prečani", odnosno pripadnici tzv. "prečanskog fronta". Pravnici sa prostora bivše Kraljevine Srbije po pravilu su nastupali kao pripadnici "srbijanskog fronta".³ Prečanski pravnici su pokazivali tendenciju "da se zakonodavstvo austrijsko proširi i na ostale krajeve države u kojima nije važno, t.j. i na teritoriju Srbije, Crne Gore, Vojvodine i donekle Bosne i Hercegovine." Nasuprot njima, srbijanski pravnici su isticali da "Srbija ima svoju istoriju i evoluciju staru preko sto godina", da je to fakt preko koga se ne može preći i da se ne mogu "odbaciti rezultati i tekovine srpske pravne evolucije, naročito ne tamo gde se već utvrdilo iskustvo da su izvesne pravne institucije odgovarale potrebama i pravnom shvatanju srpskog naroda". Srbijanski pravnici su bili za jednu "eklektičnu metodu": da se zadrže one srbijanske pravne institucije koje su dale pozitivne rezultate, da se iz austrijskog prava prihvate one institucije koje u pravo bivše Kraljevine Srbije nisu uvedene, a to je odranije trebalo učiniti, kao i da u izvesnim slučajevima treba "uzeti u obzir i prava ostalih evropskih država". Ovaj stav srbijanskih pravnika objašnjavan je time što pravo Kraljevine Srbije "nije bilo u toj zavisnosti od au-

¹ Živanović, T., *Dosadnji rad na izjednačenju zakonodavstva u Kraljevini S.H.S.*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XV (XXXII), br. 3, Beograd, 1927, str. 161.

² Lovrić, E., *Rad oko izjednačenja zakona u našoj državi*, Mjesečnik, br. 1, Zagreb, 1921, str. 43.

³ Perić, Ž., *Svedoci kao dokazno sredstvo u novom jugoslovenskom građanskom sudskom postupku*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1934, str. 14 – 15.

strijskog kao što je slučaj sa pravom u krajevima bivše Austro-Ugarske”. Srbijanski pravници su “živeli u nezavisnoj zemlji, bili su upoznati kako sa austrijskom odn. nemačkom pravnom kulturom, tako isto i sa francuskom, italijanskom itd., tako da su oni mogli imati više kritičizma od prečanskih u ovom pitanju.” Istaknuti civilista prof. Živojin Perić naglašavao je da “jedna od karakteristika hrvatskih i slovenačkih intelektualaca – a to važi isto tako za Srbe iz biv. Austro-Ugarske – jeste što njihov način mišljenja i mentalitet, u pravnim pitanjima, ne razlikuje se načelno, od austro-nemačkog, i vrlo često oni su – u ovom pogledu – pod takvim uticajem da primaju gotovo bez diskusije i kao dogmu sve što im dođe od strane austro-nemačke pravne nauke”.⁴

Zarad uspostavljanja jedinstvenog pravnog poretka, već u prvoj jugoslovenskoj vladi obrazovano je ministarstvo “pripreme za Ustavotvornu Skupštinu i izjednačenje zakona”. Kako se ovo ministarstvo posvetilo izradi Projekta ustava i najnužnijih upravnih zakona, posao oko izjednačenja krivičnog i privatnog zakonodavstva preuzelo je ministarstvo pravde. Krajem 1919, pri njemu je osnovan Stalni zakonodavni savet. Podeljen na krivičnopravni, javnopravni i privatnopravni odsek, on je imao da izrađuje projekte glavnih zakona.⁵ U prvi mah, zakonodavne komisije su se sastojale “isključivo od pravnika iz bivše kraljevine Srbije: profesora beogradskoga univerziteta i viših sudova”. Sa osnivanjem Stalnog zakonodavnog saveta uveden je princip ravnopravne zastupljenosti svih krajeva i beogradskog, zagrebačkog i ljubljanskog univerziteta.⁶ Sa ravnopravnom zastupljenošću, podela na prečane i Srbijance preneti je iz širokih pravničkih krugova u Stalni zakonodavni savet.

2. ODREDBE VIDOVDANSKOG USTAVA O IZJEDNAČENJU

Do donošenja ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, “izjednačenje zakonodavstva” vršeno je uredbama. Kada se 1. marta 1919. sastalo Privremeno

⁴ Nedeljковиć, B., *Primena novog građanskog parn. postupka*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXX (XLVII), br. 2, Beograd, 1935, str. 207 – 208. - Josip Mudrović, penzionisani vijećnik Stola sedmorice, primetivši (1928) da se neće “ni brzo ni lahko” doći do usmenoga postupka, napominjao je da taj postupak “lijepo funkcioniра u našem području austr. prava, te ga mnogi već odavna želimo, da se proširi na cijelu državu” (Mudrović, J., *Reforma građ. postupka zapinje*, Mjesečnik, br.1, Zagreb, 1928, str. 9).

⁵ Stalni zakonodavni savet, odnosno njegovi odseci, između ostalog izradili su do 1922. projekte Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku. Do 1928, bio je izrađen deo projekta Građanskog zakonika, kao i projekat građanskog parničnog postupka i projekat Zakona o menicama i čekovima i projekat stečajnog postupka. (Živanović, T., *Izjednačenje zakonodavstva*, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, II. knjiga, Bibliografski zavod d.d. Zagreb, 1928, str. 19 – 20).

⁶ Lovrić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 44 – 45.

narodno predstavništvo, država je uveliko funkcionisala putem vladinih uredbi. To stanje nije promenjeno u toku dvadesetomesečnog trajanja privremenog parlamenta. Privremeno narodno predstavništvo donelo je dvanaest zakona, a vlada blizu 800 uredbi, pravilnika i rešenja. Uredbama je regulisana i materija koja se mogla regulisati samo zakonom ili čak samo ustavom. Vladavinom uredbama, degradirana je sama ideja parlamenta kao zakonodavnog tela.⁷ Ovome je Ustavotvorna skupština trebalo da stane na put.

Problem izjednačenja zakona u Ustavotvornoj skupštini pojavio se u tri oblika. Prvo se postavilo pitanje zadržavanja, odnosno produženja važenja propisa koji su doneti od 1. decembra 1918. Zatim, postavilo se pitanje donošenja nekih organskih zakona. Najzad, kao ponajvažnije, s obzirom na loše iskustvo sa Privremenim narodnim predstavništvom, postavilo se pitanje uvođenja posebnog postupka za donošenje kodifikacija za osnovne grane prava.

Prema čl. 130. Vidovdanskog ustava, "privremeni zakoni, uredbe, pravilnici i rešenja Ministarskog Saveta i druga akta i odluke sa određenim rokom trajanja, zakonskog značaja izdani u vremenu od 1. decembra 1918 god. do dana proglašenja ovog Ustava, važe i dalje kao zakon, dok se ne izmene ili ukinu". Sve uredbe i druga navedena akta Vlada je bila dužna u roku od mesec dana "sprovesti Zakonodavnom Odboru na pregled". Odbor je, zatim, imao da u roku od pet meseci reši o tome koje uredbe i druga akta "ostaju u važnosti bez izmena, koje se menjaju a koje se ukidaju". Uredbe i druga akta koje Vlada ne bi podnela Odboru "prestaju važiti". Odluke odborske imale su da se proglase "kao zakon. One, o kojima Odbor u ostavljenom roku ne donese nikakvu odluku, važe i dalje u celini, dok se ne zamene redovnim zakonodavnim putem".

U Ustavnom odboru, kao i u plenumu Ustavotvorne skupštine, opozicioni poslanici su čl. 130. okarakterisali kao udar na same temelje demokratske države. Prvo, sa stanovišta parlamentarne vladavine, bilo je neprihvatljivo da se odluka o tome koje će uredbe biti legalizovane prepusti Vladi. Neki opozicioni poslanici su pominjali da je i predsednik Vlade Pašić priznao da ne zna kakve sve uredbe postoje. Ante Trumbić je navodio da bi se moglo pretpostaviti da su uredbe "u svoje vreme bile obnarodovane u službenom listu". Međutim, "oni, koji se bave tim pitanjem" rekli su mu "da nije ni obnarodovanja uvek bilo". Trumbić je još iznio: "Radi se o ozakonjenju stvari koje su nepoznate Skupštini i državnim faktorima. Celi taj blok uredbi, a ima ih na stotine, nisu sve

⁷ Jovanović, S., *Nestajanje zakona*, Iz istorije i književnosti, I, Beograd, 1991, str. 401, 405 – 409; Gligorijević, B., *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji /1919-1929/*, Beograd, 1979, str. 58, 61 – 63; Čulinović, F., *Jugoslavija između dva rata*, I, Zagreb, 1961, str. 211; Engelsfeld, N., *Pitanje unifikacije prava u Kraljevini Jugoslaviji s obzirom na problematiku odvetništva*, Hrestomatija povijesti hrvatskog prava i države, Zagreb, 1998, str. 373.

niti uredbe u onome smislu, kako se to smatralo ranije u Srbiji, nego pod pojam tih uredaba spadaju i obična rešenja ministarstvena, koja više puta tangiraju i samo pozitivno pravo. Pre nego se to sve odobri i postane zakonom moramo da stanemo i da se malo zamislimo.”⁸

Pozivajući se na principe demokratske vladavine, niz opozicionih poslanika je tražilo da se u član 130. unese odredba po kojoj bi sve uredbe, koje su donele u međuvremenu, bile podnete parlamentu. “Mi mislimo, - govorio je Jovan Donović - da je trebalo podneti sve uredbe, sve privremene zakone i sva rešenja Ministarskog Saveta, kako se ovde kaže, koja imaju zakonski karakter, Narodnoj Skupštini, pa da ona odobri i reši, koja će od njih ostati u snazi, a koja će biti poništena.” Prema rečima Nedeljka Divca, uredbe mogu dobiti “parlamentarni karakter, koji treba da ima svaki zakon” samo tako što bi se “podvrgnule reviziji skupštinskoj”. Uključivanje Ustavnog odbora u proces legalizacije uredbi, nije značilo neki demokratski boljitak, pogotovu za one poslanike koji su u Ustavnom odboru videli “ekspONENTA vlade”, odnosno njen “izvršni odbor”. Vasilj Popović je ukazivao na to da ustavnim ovlašćenjem da o uredbama konačno rešava Ustavni odbor “je ukinuto načelo parlamentarnog odlučivanja, i prepušteno je nekolicini ekspONENTATA vlade da oni odlučuju”. Umesto demokratskog izjednačavanja zakona, član 130. je, prema mišljenju nekih poslanika, u Kraljevini SHS uveo zakonodavstvo po modelu sovjetske komunističke diktature. J. Donović je upozoravao da se kod nas “desilo ono, na što mi, kod Boljševika, u Rusiji, najviše vičemo, a to je, da se izvršna i zakonodavna vlast spoji u jednu ruku. To je, nesumnjivo, učinilo da slobode građanske dođu u pitanje, a vrlo često da dođu u pitanje i veliki ekonomski i materijalni interesi narodni.”⁹

Pored uredbi koje je trebalo da legalizuju Vlada i Zakonodavni odbor, postojale su i uredbe koje su legalizovane po ustavnom automatizmu. Članom 130. st. 2. propisano je: “Svi privremeni zakoni, uredbe, pravilnici i rešenja Ministarskog Saveta zakonskog značaja koji se tiču: agrarnih odnosa u zemlji, Narodne Banke Srba, Hrvata i Slovenaca, likvidacije moratornog stanja, likvidacije pravnog stanja stvorenog ratom i naknade štete ratom pričinjene, uredba o zajmu i o ubrzanju rada kod sudova, mogu se menjati samo zakonodavnim putem.” Među uredbama koje su legalizovane po ustavnom automatizmu, posebno je opozicionim poslanicima bola oči uredba o uređivanju agrara. Dr Đuro Šurmin se retorski pitao “gde nam je ta uredba”, i odgovarao da “ta uredba postoji”, ali umesto nje postoje i neka “u malim sobicama dogovaranja, gde se raspolože sa stotine milijona dinara bez pitanja

⁸ *Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd, 23. april 1921, str. 16.

⁹ *Stenografske beleške*, 27. jun 1921, str. 12, 17, 23.

ove Skupštine”.¹⁰ Radilo se o Pašićevim (radikalno-demokratskim) dogovorima sa Jugoslovenskom muslimanskom organizacijom o visini obeštećenja begova u zamenu za njihove glasove za ustav. Vasilj Popović je napomenuo da se nije “išlo jednakim putem za sve uredbe. Za one uredbe za koje se htelo drukčije, a to su agrarne uredbe o pogodbama sa Muslimanima, te se uredbe mogu promijeniti samo zakonodavnim putem, dakle otežana je njihova promena samo da bi se mogao likvidirati onaj odnos u korist aga, i da se age mogu naplatiti kako oni hoće.”¹¹

Pitanje važnih organskih zakona rešeno je članom 131. Ustava. Prema ovom članu, “do donošenja zakona o uređenju ministarstava, o Državnom Savetu, o Glavnoj Kontrolji, o poslovnom redu u Državnom Savetu i o ministarskoj odgovornosti privremeno se proširuje važnost dotičnih zakona Kraljevine Srbije na celu državu, sa izmenama i dopunama” koje su imale da se izvrše po posebnom postupku (iz čl. 133). Prema objašnjenju ministra za Konstituantu, bilo je “neophodno potrebno, čim stupi u važnost ovaj Ustav, da imamo izvesne gotove zakone za celu Kraljevinu, i to bar one organske zakone ...” Za donošenje ovih zakona trebalo je, pak, “prilično vremena da se ti zakoni izgrade i da mi ne bismo dugo čekali na njih, mi prihvaćamo sve ove zakone koji važe za Kraljevinu Srbiju, s tim da važe i za celu Kraljevinu” (Srba, Hrvata i Slovenaca). U Srbijinih organskim zakonima koji su imali da se prošire na Kraljevinu SHS, trebalo je izvršiti “izvesne izmene neophodno potrebne, jer što važi za Kraljevinu Srbiju, ne može da važi i za celu Kraljevinu (SHS). Posao neophodno potrebnih izmena imala je da obavi Vlada sa Ustavnim Odborom.” Ideju proširenja Srbijinih organskih zakona na celu Kraljevinu prihvatio je sa “rezervom Gregor Žerjav stavljajući naglasak na potrebnim izmenama ovih zakona”. On je Zakon o Glavnoj kontrolji, “onakav kakav je”, smatrao “kao nesreću”, pa nije želeo da se “proširuje na celu državu”. Drugim rečima, Žerjav je bio među onima kojima je proširenje nekih Srbijinih organskih zakona bilo prihvatljivo samo sa “meritornim izmenama”.¹²

3. “MALI PARLAMENT” ZA VELIKE KODIFIKACIJE

Medju “prelaznim naredjenjima” Vidovdanskog ustava nalazio se jedan član koji je sudbinski usmerio i oblikovao ceo proces izjednačavanja zakona. Bio je to čl. 133, koji je glasio: “Za izjednačenje zakonodavstva i uprave u zemlji ustanovljava se kraći postupak. Svi zakonski predlozi, koji imaju za predmet izjednačenje zakonodavstva i uprave, podneseni bilo od vlade ili od pojedinih

¹⁰ *Stenografske beleške*, 16. april 1921, str. 10.

¹¹ *Stenografske beleške*, 27. jun 1921, str. 23.

¹² *Rad Ustavnog odbora*, 3. april 1921, str. 19 – 20.

poslanika, upućuju se preko Predsedništva Skupštine zakonodavnom odboru. Izveštaj zakonodavnog odbora sa predlogom koji je odbor usvojio šalje se Narodnoj Skupštini na rešavanje. O ovim zakonskim predlozima Skupština rešava poimeničnim glasanjem jedanput i u celini, prima li ih ili odbacuje. Pre glasanja može po jedan predstavnik svake parlamentarne grupe dati kratku izjavu.”

Prema rečima predstavnika vladine većine, dr Lazara Markovića, “prilikom debate u Ustavnom Odboru pao je jedan predlog da se omogući što brže i što bolje donošenje onih zakona koji su nam potrebni, da se stvarno izjednačenje zakonodavstva i uprave izvede što pre”. Predlog je bio “u formi da se izrada takvih zakona poveri jednom smanjenom parlamentu”. Ovaj predlog nije prihvaćen, jer navodno vladini ustavopisci nisu hteli da odustanu “ni u jednoj tački od toga osnovnog principa da zakonodavna vlast pripada Parlamentu i Kralju”. Ipak, umesto “smanjenog parlamenta”, u Nacrt ustava unet je skraćeni postupak koji je trebalo da omogući pojednostavljeno donošenje najvažnijih zakona, kodifikacija glavnih grana prava. Prema objašnjenju L. Markovića, član 133. bio je predviđen za “ona stručna zakonodavstva, za velike zakonike, za upravno zakonodavstvo gde se neće da vodi borba nikakvih socijalnih, političkih i ekonomskih ideja, nego gde treba razumno samo da se nađe najbolje rešenje, za građanski zakonik, za krivični zakonik, za postupak, za organizaciju sudstva, za organizaciju upravne vlasti”. Izjednačavanje zakona po “kraćem” postupku, imalo je za cilj i navodno rasterećenje parlamenta koji bi, npr. oslobođen diskusije o 2000 paragrafa građanskog zakonika, mogao da se posveti “krupnim socijalno-ekonomskim pitanjima”.¹³

Ministar za Konstituantu, Marko Trifković, je u prilog skraćenog postupka iz člana 133. naveo da je “Skupština isuviše preopterećena poslovima i ovako veliki broj kao što je broj 419 (poslanika), teško da bi pored najbolje volje i pored svega najvećeg rada mogli doneti sve one zakone koji su neophodno potrebni, pa se htelo na ovaj način, što se uzeo jedan manji broj /zakonodavni odbor/, da on pregleda sve to i da on to sve izradi i da se onda Narodnoj Skupštini ostavi pravo da ona to an blok ili primi ili odbaci”.¹⁴ Opozicioni Zemljoradnički klub prigovorio je da na ovaj način članovi zakonodavnog odbora “hoće da prigrabe sebi pravo i da ostali poslanici ne mogu da funkcionišu kao narodni poslanici već da imaju samo titulu poslanika bez ikakvog rada”.¹⁵ Ustanovljenje Zakonodavnog odbora sa specijalnom nadležnošću izjednačenja zakona značilo je prenošenje težišta zakonodavne vlasti sa Narodne skupštine na ovaj Odbor. Za Etbina Kristana, članom 133. “se jednostavno taj zakonodavni odbor pretvara u Skupštinu”.¹⁶

¹³ *Stenografske beleške*, 19. april 1921, str. 12.

¹⁴ *Rad Ustavnog odbora*, 4. april 1921, str. 21.

¹⁵ *Rad Ustavnog odbora*, 27. jun 1921, str. 139.

¹⁶ *Rad Ustavnog odbora*, 4. april 1921, str. 22.

Opozicioni poslanici su na različite načine potkrepljivali tvrdnju da član 133. znači “krah parlamentarizma”.¹⁷ Dr Đuro Šurmin je govorio ovako: “U momentu kad nam se ovdje na usta g. Ministra Trifkovića, g. Davidovića i druge neke gospode iz vladinih stranaka govori o velikim garancijama slobode, koje će nam ovaj Ustav dati, nama se u tom istom momentu od strane ove gospode nudi član 133., koji ustanovljava da Zakonodavni Odbor radi sam za sebe ... ‘Pre glasanja može po jedan predstavnik svake partijske grupe dati kratku izjavu.’ I vi, gospodo, govorite nam o parlamentarnoj vladavini, govorite nam o parlamentarnom redu, govorite nam o Ustavu i o slobodi, a ovamo dopuštate nama kao narodnim predstavnicima, ... moći ćete da date samo jednu kratku izjavu! Ja gospodo, držim, da je do ovoga moglo doći samo tako što Ministar, koji je redigovao predlog odbora za ovu Skupštinu, nije vodio računa o tome: što je jedna Narodna Skupština, koja je njena zadaća i kako ona ima da radi.”¹⁸

Dr Ante Dulibić je iznosio da odredba člana 133. “znači isključenje Skupštine od svakog zakonodavnog rada”. On je priznavao da se parlament nalazio pred teškim zadatkom donošenja “velikih zakona”, i da je za zakone potrebno “da se skрати postupak, ali ovo što je tu naznačeno, to nije skraćenje postupka nego ugušenje parlamentarizma”. Jer, Narodna skupština “neće smeti da raspravlja ni na kakav način bilo u najkraćoj formi o stanovitim zakonima. Glavno težište rada je preneto sve na ovaj zakonodavni odbor”, u kome apsolutnu većinu imaju “samo dve grupe” vladajuće radikalsko-demokratske koalicije. Najzad, “pogibelj postoji u tome da plenum Skupštine ne može da ništa preinači, ništa da predloži, ni da diskutuje, jer se ovde govori izričito da će skupština kad joj bude donesen zakon od zakonodavnog odbora morati u celosti glasovati da li ga prima ili ne”. Dulibić je napominjo da se može na pravi način skratiti zakonodavni postupak, i to tako što se ne bi moglo “govoriti veoma dugo, da iz svake grupe može govoriti jedan ili dva, to je skraćeni postupak, a ovo više nije skraćeni postupak nego ugušivanje parlamentarizma”.¹⁹

Etbin Kristan je stavljao u izgled manju skupštinu, odnosno smanjenje broja poslanika, ako se misli “da je 419 poslanika mnogo”. Po donošenju Ustava, Ustavotvorna skupština se ne bi pretvorila u zakonodavnu, nego bi se raspustila i birala manja. Međutim, dok je Ustavotvorna skupština na okupu, “onda ipak ne ide, da jedan odbor preuzme sve poslove i sva prava njena”. Nasuprot

¹⁷ Vođa komunista, Sima Marković, govorio je da prelazna naređenja Ustava daju zakonodavnu vlast zakonodavnom odboru, “a Skupštinu degradiraju na jedan aparat za glasanje. Ako to, gospodo, nije krah parlamentarizma, ako to nije bankrotstvo parlamentarizma, onda ja ne znam šta je”. (*Stenografske beleške*, 18. april 1921, str. 15).

¹⁸ *Stenografske beleške*, 16. april 1921, str. 10.

¹⁹ *Rad Ustavnog odbora*, 4. april 1921, str. 21 – 22.

tome postojalo je mišljenje da je “Zakonodavni odbor reprezentativan s obzirom na to da će svaki član odbora zastupati gledište svoje partije”. Kristan je na ovo odgovorio da ne smatra da je “u svojoj partiji jedini pametan čovek”. Jer, kad iz Odbora zakonski predlog dođe u skupštinski plenum, onda i njegovi prisutni drugovi mogu da se “dosete stvari kojih se on nije mogao dosetiti”, pa je neopravdano “njima oduzeti svaku reč”.²⁰ Dr Janko Šimrak je zaključivao da nije “nikad mogao očekivati da će se ovako u najvažnijim pitanjima gaziti demokratska prava”. Ne poštuje se “pravi parlamentarizam, parlament se prosto svodi na nekoliko ljudi, koji će obavljati sve ono što ima da obavlja suvremeno zakonodavno telo. Ovakvog zakonodavnog odbora, kao što je predviđeno u članu 133. nema nigde u čitavoj Evropi, niti ga ima u najreakcionarnijoj zemlji”.²¹ Đ. Šurmin je u članu 133. video sovjetski model. Za njega su zakonodavni odbor i vlada bili “sovjetski komitet i taj sovjetski komitet ima sve da rješava”.²² U stvari, skraćeni postupak iz člana 133. došao je kao zamena za vladavinu uredbama. Sa njim, Vlada je ostala odlučujući faktor u zakonodavstvu.

4. IZJEDNAČAVANJE POD DIKTATUROM

Skraćeni zakonodavni postupak predviđen je na rok od pet godina od donošenja Ustava, s tim što se zakonom mogao produžiti. Zakon o produženju skraćenog postupka, na još tri godine, izglasan je juna 1926, uz kritike opozicije da je time, u suprotnosti sa idejom narodnog suvereniteta, zakonodavni rad prenet na telo od desetak članova. Međutim, ni produženje važenja skraćenog postupka nije bilo od pomoći. Vreme je prolazilo, a ključni zakoni nisu donošeni. Srpskim pravnim stručnjacima je ostajalo da osećaju “svu težinu Portalisovih reči: ‘Ljudi koji su pod jednom suverenošću i nemaju iste zakone nužno su stranci jedni drugima’”.²³

Godinu dana po produženju važenja skraćenog zakonodavnog postupka, T. Živanović dao je ovakvu ocenu zakonodavstva Kraljevine SHS: “Nemamo još Krivični i Građanski Zakonik s postupcima krivičnim i građanskim i zakonom o uređenju sudova, osnovni i najobimniji deo svakog pravnog poretka.” I ono što je urađeno, “rađeno je više na dohvat. Zakonodavstvo, pravni poredak jedne

²⁰ *Rad Ustavnog odbora*, 4. april 1921, str. 22.

²¹ *Rad Ustavnog odbora*, 4. april 1921, str. 23.

²² *Stenografske beleške*, 16. april 1921, str. 11.

²³ Gligorijević, *op. cit.* u bilj. 7, str. 228; Marković, Čed., *Građanski parnički postupak u Hrvatskoj i Slavoniji. Predavanja dr Srečka Culje / Beleške*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XVII (XXXIV), br. 5, Beograd, 1928, str. 422.

države predstavlja međutim jednu celinu, u kojoj sve ima svoje određeno mesto, i u kojoj je svaki deo u tesnom odnosu zavisnosti prema ostalim delovima, jednu organsku celinu dakle. U ovom pogledu Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca je u nazatku, mesto u progresu, prema Srbiji, čije se je zakonodavstvo skladno razvijalo.” Nasuprot stanju prava u Kraljevini SHS, T. Živanović je isticao primer ujedinjene Nemačke u kojoj, iako je bila federativno uređena, “potreba jedinstvenog pravnog poretka osetila se je odmah”, pa je “već 1871. izdat opšti Krivični Zakonik, a 1877. Zakon o uređenju sudova, Krivični Sudski Postupak, i Građanski Sudski postupak”.²⁴

Sa Šestojanuarskom diktaturom nastao je zaokret. Nasuprot desetogodišnjoj zakonodavnoj inertnosti parlamenta, diktatura se pokazala veoma efikasnom. Rečju M. Bartoša, “manija brzog izjednačenja zakona skoro neshvatljivim tempom postizala je kvantitativne uspehe posle 6 januara 1929 g.”²⁵ Pod diktaturom doneti su “vrlo važni, osnovni društveni zakoni: Krivični zakonik, Zakon o krivičnom sudskom postupku, Zakon o izvršenju i obezbeđenju, Zakon o vanparničnom postupku, Zakon o građanskom parničnom postupku ...” Da bi se produžilo važenje ovih zakona pod Septembarskim ustavom (oktroisanim 1931), njegovim članom 118. propisano je da “svi postojeći zakoni sem zakona o Kraljevskoj vlasti i vrhovnoj državnoj upravi od 6. januara 1929 godine, ostaju na snazi dok se redovnim putem ne izmene ili ukinu”. Na ovaj način, predustavni zakoni su konstitucionalizovani; dobivši snagu ustavnih propisa oni su imali da važe pa čak i ako bi protivurečili Ustavu.²⁶ Jugoslovenski građanski zakonik nije donet ni pod diktaturom, pa je do kraja svog postojanja Kraljevina Jugoslavija u građanskoj materiji ostala podeljena na šest pravnih područja.

5. PROBLEM ZABRANE DOKAZIVANJA SVEDOCIMA

Najviše sporenja u građanskopravnoj materiji između srbijanskih i prečanskih pravnika bilo je oko instituta zabrane dokazivanja svedocima u sporovima čija je vrednost prelazila 2000 dinara. Ova zabrana se smatrala delom srbijanske pravne tradicije i elementom pravnog identiteta. U stvari, radilo se o institutu recipiranom iz francuskog prava. Nasuprot srbijanskim, hrvatski, odnosno prečanski pravni- ci, energično su se zalagali za proširenje na celu zemlju instituta neograničene

²⁴ Živanović, *op. cit.* u bilj. 1, str. 161 – 162.

²⁵ Bartoš, M., *Potrebne dopune upisa porodične zadruga u zemljišne knjige*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXXVII (LIV), br. 4, Beograd, 1938, str. 329.

²⁶ Pavlović, M., *Jugoslovenska država i pravo 1914-1941*, Nadežda Pavlović, Kragujevac, 2000, str. 264.

upotrebe svjedoka iz austrijskog građanskog postupka od 1895, čiji je autor bio čuveni pravnik Franz Klein. Prema zapažanju prof. Srećka Culje (Zuglia), pravnički krugovi izvan Srbije su se “tako uživali u sistem neograničenih dokaznih sredstava, da im se čini apsurdnom i nemogućom i sama pomisao, da bi naš budući postupak mogao u tom pravcu donijeti kakova ograničenja”. Za razliku od njih, srbijanski pravnici “u ograničenju upotrebe svjedoka vide jednu od najjačih i neodstupnih garancija ispravnoga pravosuđa”.²⁷ U pitanju upotrebe svjedoka u građanskom postupku, po rečima Huga Werka, radilo se “o sukobu dvaju pravnih sistema: francuskog i germanskog: da li se dokazivanje po svjedocima ima dozvoliti na način, kako je predviđen u životnom delu velikog nam učitelja, blagopočivšeg Franca Klajna, ili pak ograničiti ga po francuskom uzoru iz godine 1804”.²⁸

Do velikog “sukoba ideja”, i to baš na pitanju upotrebe svjedoka, došlo je na prvom kongresu pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, održanom u septembru 1925. Učesnici građanskopravne sekcije podelili su se na dva tabora, između referenta i koreferenta. Gledište referenta prof. Dragoljuba Arandelovića podržali su srbijanski pravnici. Gledištu koreferenta, prof. Srećka Culje, priklonili su se prečanski pravnici. D. Arandelović i srbijanski “kongresisti” založili su se za zabranu dokazivanja svjedocima tražbina preko 2000 dinara.²⁹ Nasuprot Srbijancima, “predstavnici sudstva, odvjetnika i javnih bilježnika iz svih prečanskih krajeva zagovarali su neograničenu upotrebu svjedoka”.³⁰

D. Arandelović je polazio od toga da, u slučaju parnice, isprave predstavljaju sigurno dokazno sredstvo. Ograničavanjem upotrebe svjedoka na pravne poslove neznatne vrednosti, određena zakonodavstva “iskazuju nepoverenje prema ovom dokaznom sredstvu ... Iskazi svjedoka imaju problematičnu vrednost i u krivičnom i u građanskom procesu. Izreka “dvojica bez duše, treći bez glave” karakteristična je ne samo za krivičnu nego i za građansku parnicu. Ali ako ne

²⁷ Zuglija, S., *Treba li dopustiti neograničenu upotrebu svjedoka u građanskom postupku*, Mjesečnik, br. 10, Zagreb, 1925., str. 428.

²⁸ Werk, H., *O dokazivanju po svjedocima, u pretpredlogu zakonika o sudskom postupku u građanskim parnicama*, Mjesečnik, br. 4, Zagreb, 1928, str. 181.

²⁹ D. Arandelović je naveo da se po srbijanskom gpp nisu mogle dokazivati “tražbine preko 200 dinara”. On je predložio “da se ova suma poveća na 500 možda i na 1000 i više dinara. Pre svega s obzirom na vrednost novca, koja je sigurno više od deset puta pala prema vrednosti iz godine 1881, kada je srpski zakon donesen.” (*Spomenica prvog kongresa pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, održanog u Beogradu na dan 18-20 septembra 1925 godine, Beograd, 1926, str. 69.) Na drugom mestu navedeno je da je D. Arandelović izjavio “da bi bio sporazuman i sa višom granicom vrijednosti, n.p. sa 2000 D.” (*Rad prvoga kongresa pravnika u Beogradu*, držanoga u rujnu 1925, Mjesečnik, br. 11, Zagreb, 1925, str. 486 – 487.)

³⁰ *Rad prvoga kongresa pravnika*, op. cit. u bilj. 29, str. 487.

možemo napustiti iskaz svedoka kao dokazno sredstvo za krivično pravosuđe, možemo ga ograničiti u građanskom.” Austrijski dokazni “model” koji omogućava da svedoci obaraju isprave je krajnje opasan po pravni saobraćaj.

Prečanski pravници su, zarad njegovog opovrgavanja, do tačnina analizirali institut zabrane dokazivanja svedocima: od komparativnog pregleda, preko nedostataka srbijanskog modela, do granične vrednosti od 2000 dinara.³¹ Ključni delovi analize odnosili su se na problem pravnog kontinuiteta i na problem pismene forme u masovno nepismenom narodu. Srećko Culja je polazio od toga da je sistem ograničene upotrebe svedoka, od svih područja jugoslovenske kraljevine postojao “jedino u Kraljevini Srbiji u njenim granicama prije balkanskih ratova”, kao i od toga da ta Srbija “ne predstavlja po stanovništvu ni trećinu, a po površini jedva petinu nove države Srba, Hrvata i Slovenaca”. Sledstveno, kada bi se uzelo “da su oba sistema ukorijenjena u pravnoj svijesti dotičnih područja onako čvrsto, kako ih brane praktičari iz tih krajeva, i da su objektivno oba sistema podjednako vrijedna, morali bi se ipak odlučiti za sistem neograničene upotrebe svjedoka kao rašireniji i poznat u svim krajevima države, nego li za protivni sistem, koji je u krajevima izvan Srbije potpuno tuđ i nepoznat, protivan čitavom dosadašnjem pravnom razvitku i pravnoj svijesti naroda”. Ako bi u cilju izjednačenja zakona negde imao da se prekine pravni kontinuitet “i nanese nasilje pravnom uvjerenju jednog ili drugog područja, manje je zlo s općega gledišta da se to nasilje nanese jednoj trećini nego li dvijem trećinama naroda”, pogotovo kad se ima u vidu da se u najnižim, opštinskim srbijanskim sudovima svedoci koriste neograničeno. Srbijanski opštinski sudovi su laički sudovi “koji su najbliži narodu i gdje direktnim učešćem naroda dolazi do izražaja narodna pravna svijest”. Stoga, uvođenjem neograničene upotrebe svedoka “trpjelo bi donekle samo pravno uvjerenje učenih pravnika sa područja Srbije, ali narodne su mase i narodni sudovi i u Srbiji bliže sistemu neograničene upotrebe svjedoka, koji je u ostalim krajevima jednako zastupan u laičkim i pravničkim sudovima jednako ukorjenjen u svijesti laika i pravnika”.³²

³¹ U prilog neograničene upotrebe svedoka navođeno je postojanje tog instituta u trgovačkom pravu. Naime, trgovački stalež nije oskudevao u pismenosti, a prednjačio je u sklapanju pravnih poslova i “nije nikad dopustio da se i u njegovim parnicama ograniči upotreba svjedoka, jer ga iskustvo poučilo, da isprave nisu uvijek u stanju da pruže pravu sliku pravnog posla”. (Zuglia, *op. cit.* u bilj. 27, str. 432.) S obzirom na ovo postojao je “nesklad” između trgovačkog i opšteg građanskog prava. Tako, “kada zemljoradnik proda konja trgovcu za 3000 D. može tu prodaju dokazivati svjedocima, nu kada proda zemljoradniku, onda ne može”, pošto se radi o vrednosti posla za koji je “potrebna isprava!” (Mudrovčić, *op. cit.* u bilj. 4, str. 10.)

³² Zuglia, *op. cit.* u bilj. 27, str. 429.

Prečanski pravnici su uopšte priznavali da su isprave najpouzdanije dokazno sredstvo, ali su kao protivrazlog navodili da naš svet ne može lako da dođe do valjanih i urednih isprava. Kod nas “gde je veći deo naroda nepismen i neuk, uvođenje isprava kao skoro isključivo dokazno sredstvo značilo bi pre svega stezati široke slojeve naroda u njihovom poslovnom saobraćaju i nametati im velike troškove, jer bi onda trebalo da se o svakom važnijem poslu napravi isprava ...” Apsolutizovanjem isprave kao dokaza, naš obični svet bio bi prepušten na milost i nemilost “kojekakvim piskaralima”. Stoga, opasnost od “lažnih svedoka” nije ništa veća od “opasnosti od nepotpunih, nejasnih i lažnih isprava”.³³ Rešenje za obe ove opasnosti, prečanski pravnici su nalazili u još jednoj novini Klajnovog postupka: u slobodnom sudijskom uverenju.

Prečanski pravnici su smatrali da je slobodno sudijsko uverenje organski povezano sa principom materijalne istine. Po njima, “pošten i pametan sudija, to je glavna zaštita, kako u krivici, tako i u parnici, ne samo od rđavih svjedoka, nego i od – rđavih isprava”. Nasuprot tome, pravni autoriteti na srbijanskoj strani, izražavajući veliku sumnju u sudiju kome se prepušta da sudi prema svom slobodnom uverenju, isticali su da “sudija može, pod slobodu ocene i slobodu uverenja, podvesti i samovolju i pristrasnost i politiku i partizanstvo”. Rečju prof. Ž. Perića, prema teoriji slobodnog sudijskog uverenja, sudija ima “potpuno određene ruke i neograničenu slobodu” u pogledu korišćenja i ocene zakonom predviđenih dokaza. Ipak, za “svoje ubedjenje sudija ne odgovara” nikom.³⁴

Vladin predlog Zakonika o građanskom parničnom postupku, koji je upućen Skupštini, sadržavao je srbijansku zabranu dokazivanja svedocima.³⁵ Međutim, usled okolnosti koje su nastale u vezi sa krvoprolićem u Skupštini, ovaj predlog Zakonika nije došao na dnevni red. Šestojanuarski zakonodavac, jednim potezom diktatorskog pera, prihvatio je prečanski predlog. Za Srbijance novi Zakonik

³³ Pavlović, *op. cit.* u bilj. 26, str. 235; Zuglia, *op. cit.* u bilj. 27, str. 429 – 430.

³⁴ Perić, *op. cit.* u bilj. 3, str. 24 – 25; Zuglia, *op. cit.* u bilj. 27, str. 428; Mudrovčić, *op. cit.* u bilj. 4, str. 14; Nedeljković, B., *O primeni novoga građanskog parničnog postupka*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXXII (XLIX), br. 4, 1936, str. 364.

³⁵ U projektu Zakonika o građanskom sudskom postupku od 1927, postojao je §423. po kome se nije mogla “dokazivati svedocima nikakva pravna činjenica o kojoj je bilo moguće napraviti javnu ili privatnu pismenu ispravu na kojoj se činjenici osniva traženje čija vrednost prelazi dve hiljade dinara. ... Tako isto neće se moći svedodžbom svedoka dokazivati protiv ili izvan sadržine pismene isprave ni onda, kada je u pitanju suma ili vrednost i manja od dve hiljade dinara”. (Werk, *op. cit.* u bilj. 28, str. 182.) Suprotno §423. iz Projekta, Zakonik od 1929. sadržavao je §388. koji je glasio: “Dopušteno je dokazivati da je u ispravi neistinито utvrđen događaj ili da je u njoj neistinито utvrđena činjenica ili da je sama isprava neispravno sastavljena.”

o građanskom postupku bio je nametnut: “odbačen je od korica do korica Građanski sudski postupak od 20-II 1865. g. i usvojen je – opet od korica do korica Austrijski Građanski sudski postupak. ... I tako je srpsko pravosuđe izbačeno iz svoga utvrđenoga koloseka na veliku štetu njegovoga pravilnog funkcionisanja, jer je prekinuto sa razumnim metodom laganih ‘izmena i dopuna’, metodom koji je osnovan na iskustvu dobijenom od života iz prakse”.³⁶

6. PROBLEM ZAŠTITE SELJAKA

Jedno od pitanja koje je obeležilo proces izjednačavanja zakona bilo je pitanje zaštite seljaka u uslovima novčane privrede. Prema shvatanju protivnika ekonomskog liberalizma, seljaku, koji je neupućen i nevešt u novčanim transakcijama, bio bi ugrožen i sam opstanak ako bi bio prepušten samom sebi. Problem zakonske zaštite seljaka naročito se ispoljavao u pogledu ograničenja menične sposobnosti i određivanja zemljoradničkog minimuma, odnosno okućja. Prilikom donošenja Zakona o menici, dvojica Srbijanaca (Nestorović i Mitrović) u projektnoj komisiji tražili su da se menična sposobnost seljaka ograniči tako da se ovi mogu “menicama obavezivati samo kod zemljoradničkih zadruga”. Oni su u svome odvojenom mišljenju izneli da seljaci ne poznaju menične formalnosti i nisu svesni svih “teških pravnih posledica meničnog obavezivanja”. Zatim, dati seljacima menicu u ruke, znači podstaći ih da se prostiru preko gubera: “Zna se, da seljaci lako uzimaju novac na zajam čim dobiju mogućnost za to i to za svrhe koje nemaju veze s njihovom proizvodnjom, nego na protiv koje proističu iz naklonosti ka luksuzu, ... i tradicionalnih proslava o svadbama, slavama, seoskim zavetinama i t. d. kada potroše mnogo više nego što im njihova privredna moć dopušta.” Dva Srbijanaca su upozoravala da će neograničeno menično zaduživanje dovesti do toga da čitava sela potpadnu “pod materijalnu zavisnost kakvog seoskog ili varoškog zelenaša koji će isisavati njihovu privrednu snagu”, što će opet imati za posledicu “stvaranje seljačkog proletarijata, koji je mnogo opasniji za državne interese nego i radnički proletarijat”. Međutim, i pored ovih upozorenja, meničnim zakonom (1928) seljacima je data neograničena menična sposobnost. Prevagnuo je argument po kome srbijanski seljak nije na nižem nivou od hrvatskog seljaka od pre pedeset godina kada mu je data menična sposobnost: “kad su bivša Austrija pre 75 godina, a Hrvatska i Ugarska pre 50 godina uvele neograničenu meničnu sposobnost, njihov seljak gotovo da nije stajao na višem kulturnom nivou nego što danas stoji u onim delovima naše države, u kojima nema pasivne menične sposobnosti. Nepismenost gotovo u svim oblastima onih

³⁶ Nedeljković, *op. cit.* u bilj. 4, str. 210.

zemalja nije bila manja nego je danas u granicama predratne Srbije, a u većem delu bila je zacelo i veća”.³⁷

Kao posebno važan oblik zaštite seljaka smatrao se zemljoradnički minimum koji je na srbijanskom pravnom području bio tradicionalna ustanova. Zemljoradnički minimum (okućje) – imovinski minimum koji je seljaku dužniku u svakom slučaju morao da ostaje radi obezbeđenja egzistencije – ustanovljen je knez Miloševim ukazom iz 1836. Njime je propisano da “u selima na kuću, baštinu, dva vola i kravu, niko se zadužiti ne može”. Institut zemljoradničkog minimuma konačno je oblikovan 1873. dopunom §471. tačkom 4a Zakonika o postupku sudskom u građanskim parnicama. Zbog izuzetnog značaja nazvan je “Zakonom o okućju”. On je glasio ovako: “Za izvršenje presude ne mogu se uzeti u popis ... 4a. zemljodercu jedan plug, jedna kola, dva vola, ili dva bivola, ili dva tegleća konja, kobilica sa ždrebetom do godine dana, krava ili bivolica sa teletom, odnosno sa bivolčetom do godine dana, deset ovaca, pet svinja, pet koza, motika, sekira, budak, kosa, i toliko hrane koliko je za njega, porodicu i stoku potrebno do nove hrane. Pored toga na svaku poresku glavu, bilo ona od danku oslobođena ili ne, ako joj je glavno zanimanje zemljodjelstvo, živela ona u selu ili varoši, pet dana zemlje, računajući dan na 1600 kv hvata, bilo zemlja čista, pod gorom, voćem ili vinogradom, zajedno sa neobranim njenim plodom. Isto tako i kuća sa zgradama i placem do jednog dana oranja ... imanje ovde pobrojano ne može ni sam zemljodjelac prodati ili ma kojim načinom otuđiti.” Okućje nije bilo izuzeto u slučajevima naplate poreza i naknade štete nastale usled izvršenja krivičnog dela.³⁸

Iako su propisi o okućju, i 1836, i 1873, pravljani po ugledu na propis iz austrijske Vojne granice (iz 1807), vremenom se stvorilo uverenje da se radi o originalnoj tvorevini Kneževine Srbije. Povrh toga, pod ovom ustanovom dugog trajanja, Srbija se razvijala kao zemlja malih zemljoposjednika, odnosno malih seoskih gazda. Kao propis kojim je otklonjena zelenaška opasnost za mali seoski posed, “Zakon o okućju” izašao je na glas kao “zakon o seljačkom blagostanju”.³⁹ Ovakva predstava o institutu okućja učinila ga je elementom srbijanskog pravnog identiteta.

³⁷ Petrović, J., *Okućje ili zaštita zemljoradničkog minimuma*, Beograd, Štamparija „Privredni pregled“, 1930., str. 397 – 399.

³⁸ Izuzetak od izuzetka u slučaju naplate poreza modifikovan je 1907. kada je zakonom o neposrednom porezu od naplate poreza zemljoradniku izuzeta kuća za stanovanje s placem do 2000 m² i jedan par tegleće stoke. (Zuglia, S., *Proširenje tačke 4a §471. Srpskog građanskog sudskog postupnika na nove oblasti*, Mjesečnik, br. 5 i 6, 1924, str. 162 – 163.)

³⁹ Petrović, *op. cit.* u bilj. 37, str. 104 – 105; Pavlović, M., *Srpska pravna istorija*, Nadežda Pavlović, Kragujevac, 2005., str. 434 – 435.

Izvesna zaštita zemljišnog minimuma postojala je i na području Crne Gore i Hrvatske i Slavonije. U Crnoj Gori, §256. Zakonika o sudskom postupku u građanskim parnicama od 1905. propisano je da “izuzeto je od prodaje jedno ralo zemlje dužnikove i seoska kuća od vrednosti do 200 kruna”. U Hrvatskoj i Slavoniji, Zakonom o zadrugama od 1889, propisani zaštićeni minimum kretao se od “3 - 8 jutara prema obilju ili retkosti zemljišta”. Pošto je ova zaštita važila samo za zemljišnog minimuma u zadružnom sistemu, to zemljišnik kao individualni vlasnik nije uživao “nikakvu zaštitu svog zemljišnog poseda od izvršnih prodaja”. Sledstveno, zaštita zemljišnog minimuma u Hrvatskoj i Slavoniji bila je “od maloga praktičnoga značaja”.⁴⁰

U novostvorenoj jugoslovenskoj državi, s obzirom na zatečeno stanje zemljišnog minimuma, samo po sebi nametnulo se pitanje da li treba ukinuti ili proširiti na celu državu ustanovu iz tač. 4a §471. srbijanskog gpp. Usled otpora u prečanskim područjima, ovo pitanje se protezalo deceniju i po, došavši u sudbinsku vezu sa Zakonom o izvršenju i obezbeđenju, koji je donet 9. jula 1930. Dan njegovog stupanja na snagu imao je da se odredi “zasebnim zakonom”. U obrazloženju nacrtu ovog zakona, 1935, navedeno je da “savezi zemljišnih zadruga i ostale zemljišne organizacije iz područja izvan Srbije i Crne Gore izjavile su se protiv” zaštite iz srbijanskog §471, “dočim su se zemljišne organizacije iz Srbije izjavile za zaštitu. Jednaka podvojenost mišljenja pokazala se i na Kongresu pravnika održanom u oktobru 1931. godine u Skoplju. Pravnici iz područja van Srbije izjavili su se protiv takve zaštite,⁴¹ a pravnici iz Srbije za takvu zaštitu.”⁴²

Shodno ovakvom stanju stvari u pojedinim područjima, Uvodnom uredbom od 4. juna 1937, kojom je određen 1. januar 1938. kao dan stupanja na snagu Zakona o izvršenju i obezbeđenju, rešeno je i pitanje zemljišnog minimuma. Prema čl. 8. Uvodne uredbe, zadržavan je postojeći izvršnopравни

⁴⁰ Matijević, I.; Čulinović, F., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, I, Beograd, 1936., str. 437, 441, 445.

⁴¹ Izuzetak među prečanskim pravnicima bio je Dr Ferdo Čulinović koji se založio za proširenje ustanove okućja iz §471. Prihvatajući da je moguće da ova ustanova seljaka “skučava u njegovom ekonomskom razvoju”, Čulinović je ukazivao na njenu “socijalnu intenciju, da spase zemljišnika od proletarizacije”. U institutu okućja, “ogleda se velika istina, da je zdravlje društvenog poretka u obezbeđenosti seljačkog staleža, a da je teško zlo za društvo u komu je selo doterano do prosjačkog štapa.” (Čulinović, F., *Pravo “okućja” (§471 gr. s. p.) i osnivanje zemljišnih knjiga*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XVIII (XL), br. 4, 1931, str. 267.)

⁴² Matijević, Čulinović, *op. cit.* u bilj. 40, str. 428 – 429; Živadinović, M., *Stupanje na snagu zakona o izvršenju i obezbeđenju*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXI (XLVII), br. 1-2, 1935, str. 116 – 118.

partikularizam u pogledu zemljišnih nepokretnosti. Što se tiče zemljišnih pokretnih stvari, izvršenje nad njima imalo je da se vrši prema Zakonu o izvršenju i obezbeđenju. Sledstveno, okućje iz tač. 4a §471. srbijanskog gpp nije obuhvaćeno u celini. Paragraf 471. ostavljen je na snazi samo u pogledu zaštite "minimuma zemljišnog poseda".⁴³

U vreme stupanja na snagu Zakona o izvršenju i obezbeđenju, u hrvatskim krajevima nastao je preokret. U uslovima ekonomske krize sa učestalim javnim prodajama seoskih poseda, vođa dominantne Hrvatske seljačke stranke, dr Vlatko Maček, objavio je "da treba seljački posed svakako zaštititi prema svima, treba zaštititi ne samo prema svim poveriocima, i prema državi, nego čak i prema momentanom vlasniku, ukoliko bi on imao nameru da ga rastrgne." Ubrzo po uspostavljanju Banovine Hrvatske, za njenu teritoriju doneta je (12. oktobra 1939) Uredba o zaštiti seljačkog posjeda od ovrhe. Članom 1. ove Uredbe propisano je: "Ne može se seljaku uzeti pod ovrhu (izvršenje) po Zak. o izvršenju i obezbeđenju: 1. Kuća sa okućnicom i dvorištem do 20 ari površine. 2. Obradivo zemljište u površini od ½ ha po članu porodice (ali u svakom slučaju u najmanjoj površini od 3 ha). 3. Gospodarske zgrade potrebne za uredno vođenje gospodarstva na zemljištu izuzetom ispod ovrhe."⁴⁴

U pogledu zaštićene površine, hrvatska Uredba o zaštiti seljačkog minimuma bila je veoma slična srbijanskom §471: "U Srbiji je na jednu porodicu ostajalo zaštićeno 3,5 ha, u Hrvatskoj najmanje 3 ha. U Srbiji je bila zaštićena zemlja uopšte, dakle i pod šumom i pašnjakom, - u Hrvatskoj se govori o obradivom zemljištu. U Srbiji je zaštićena površina rasla, kako su pristizale poreske glave, tj. sa punoletnošću muških članova porodice, u Hrvatskoj zaštićena površina raste sa ½ ha na svakog člana porodice ..." Hrvatsko okućje razlikovalo se od srbijanskog i po tome što je hrvatski seljak mogao da proda svoj zaštićeni minimum, dok

⁴³ Poslednjom odredbom čl. 8. Uvodne uredbe bilo je propisano da ostaje na snazi "i čl. 34 st. 1 Uredbe o osiguranju, prinudnoj naplati i nenaplativosti poreza od 19. novembra 1928. godine". Ovo je bila jedina odredba koja je važila za celu teritoriju Kraljevine Jugoslavije. Njom je propisano da "za naplatu poreza, kako državnih tako i samoupravnih, zemljišniku ne može se uzeti u popis (zapleniti) ni prodati: kuća sa okućnicom, dvorištem do 20 ari zemljišta. Iz popisa se mora zemljišniku izuzeti jedan par tegleće stoke, jedna kola i jedan plug." Ovaj propis je uglavnom preuzet iz srbijanskog poreskog zakona od 1907. (Matijević, Čulinović, *op. cit.* u bilj. 40, str. 425, 429, 432.)

⁴⁴ Mirković, M., *Vraćanje okućja u Hrvatsku*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. (LVII), br. 5, str. 440 – 441; Rački, B., *Udržavanje ovršenika za vrijeme ovršnoga postupka, napose osvrto na postojeću Uredbu o zaštiti seljačkoga posjeda od ovrhe*, Mjesečnik, br. 7, 1940, str. 317; Čulinović, F., *Jugoslavija između dva rata*, II, Izdavački zavod Jugoslovenske akademije znanosti i umetnosti, Zagreb, 1961, str. 155.

onaj u Srbiji to nije mogao sve dok ne dokaže “da je prešao u drugo zanimanje i sebi obezbedio egzistenciju na drugom mestu”. Uz to, u Hrvatskoj je zaštita zemljišnog minimuma važila i protiv potraživanja Državne hipotekarne banke i Privilegovane agrarne banke, dok u Srbiji, po Zakonu o Agrarnoj banci, ova zaštita nije važila.⁴⁵ Sve u svemu, sa donošenjem hrvatske Uredbe o zaštiti seljačkog minimuma došlo je do približavanja u pogledu instituta okućja između hrvatskog i srbijanskog pravnog područja, iako ne i do izjednačenja. Do ovoga je došlo kada su hrvatski krajevi, Uredbom o Banovini Hrvatskoj, postali *corpus separatum*. Rečju, do delimičnog izjednačenja hrvatskog i srbijanskog pravnog područja u pogledu okućja došlo je tek posle političkog razdvajanja.

7. PROBLEM IZVRŠENJA SMRTNE KAZNE

I u sferi krivičnog prava bilo je nametnutih rešenja. Metod Dolenc, profesor Ljubljanskog univerziteta, izjasnio se protiv toga da se jugoslovenski krivični zakonik izradi na osnovu Projekta krivičnog zakonika Kraljevine Srbije iz 1910. On je nalazio da proširenje važnosti glava IX i X srbijanskog Kaznenog zakonika na celu zemlju, kao i navodna izrada projekta jugoslovenskog krivičnog zakonika prema “srpskim odnosima i prilikama” “državno-pravno dira u prečanske krugove”.⁴⁶

Razlike između prečanskih i srbijanskih krivičnopravnih gledišta naročito su se ispoljile na pitanju načina izvršenja smrtne kazne. S obzirom na to da je u prečanskim krajevima smrtna kazna izvršavana vešanjem, a na području predratne Srbije streljanjem, nastala je polemika oko načina koji treba uneti u jugoslovenski krivični zakonik. Prečanski pravnik, dr Nikola Ogorelica, potpredsednik Stola sedmorice, iznosio je da je, “dok se ne iznađe bolji i savršeniji način justifikacije”, vešanje “najpodesniji” i “najhumaniji način izvršenja smrtne kazne. Ovo je i prema mišljenju specijalnih stručnjaka, a i prema stečenom iskustvu skopčano s najmanjim mukama, budući da osuđenik gubi svest već u času čim mu se prebaci konopac oko vrata. Nipošto nisam za izvršenje streljanjem, jer nije oportuno da državni organi, koji imaju posve drugi zadatak, vrše nezavidnu ulogu dželata, a samo streljanje je suviše brutalan i jezovit način pogubljanja, daleko nehumaniji od vešanja”.⁴⁷ Slično je mislio i M. Dolenc koji “nipošto” nije

⁴⁵ Mirković, *op. cit.* u bilj. 44, str. 441; Cinotti, E., *Pravosuđe*, Mjesečnik, br. 7, 1940, str. 326.

⁴⁶ S. V. V., *Sadašnji položaj kaznen. pravnog zakonodavstva Kraljevine SHS* / beleške, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. VI (XXIII), br. 1, Beograd, 1923., str. 77.

⁴⁷ *Anketa o smrtnoj kazni / mišljenja naših pravnikâ o nužnosti i o načini izvršenja smrtne kazne*, Branič, br. 9, 1927, str. 169.

mogao “pretpostaviti da se zločinac ubije iz pušaka”, nego je bio za “upotrebu jake električne struje ili vešanja”. Pozivajući se na “učenja najboljih sudskih medicinara”, Dolenc se opredelio za “način kojim se takoreći momentalno ukida svest obešenog čoveka, premda fizički živi još oko deset minuta dalje”.⁴⁸

Istaknuti srbijanski krivičar, prof. Toma Živanović, izneo je mišljenje da je “ipak bolje izvršivati smrtnu kaznu streljanjem ili odsecanjem glave (giljotini- ranjem), no vešanjem”.⁴⁹ Jedan kasacioni sudija je napominjao da “naš narod oseća odvratnost prema vešanju i pretpostavlja streljanje”. Stalni sudija Velikog vojnog suda, Lj. Dabić, bio je “vešanju osuđenika protivan” jer bi to kod “našega sveta budilo uspomene na užasne prizore vešanja nevinih za vreme okupacije, a i inače je ono za naš svet odvratno”.⁵⁰ V. Lazarević, urednik “Policije”, navodio je da će “vešanje u onim krajevima gde je do sad postojala smrtna kazna streljanjem biti shvaćeno u masi kao izvesna veća nepravda i nečovečnost, te će nesumnjivo naići na unutrašnji revolt kod tog sveta”.⁵¹

Advokat V. Vujanac tvrdio je da “Srbinu je, ma bio i zločinac, lakše poginuti od kuršuma nego od konopca. Kroz vekove i u raznim prilikama služio se ‘puškom i ljutim jataganom’, vrlo retko konopcem.” Pozivajući se na “medicinske stručnjake (na pr. Vibera)”, Vujanac je navodio da smrt vešanjem “nastupa retko kad odmah, već obično u toku 5-10 minuta’. Pet do deset minuta nije malo kad je reč o umiranju! Deset minuta očajne borbe između života i smrti, pa ma to bilo i u stanju onesvešćenosti, mučenje je.” Uz to, zabeležen je i slučaj “kad je smrt nastupila tek posle 45 minuta!”, kao i slučaj kada je “jedan drugi jadnik visio o užetu 25 minuta, a kad je skinut srce mu je kucalo još puna tri sata”. Još jedan nesrećnik skinut je sa vešala “posle 12 minuta, a umro je tek posle 24 sata i to od plućne infekcije”. Sve u svemu, rečju Vujanca, “pred ovakvim grozotama gubi se ideja o humanosti. Kako iz ovih ne retkih slučajeva, tako i iz onih ‘normalnih’ vidi se da smrt vešanjem nije brza, nije bez mučenja, pa dakle nije humana”.⁵² Ipak, u Jugoslovenski krivični zakonik unet je prečanski način izvršenja smrtne kazne vešanjem, i to sa obrazloženjem “da je ovo najlakši i prema tome najhumaniji način izvršenja smrtne kazne”.⁵³

⁴⁸ *Anketa o smrtnoj kazni*, Branič, br. 7, 1927, str. 125.

⁴⁹ *Anketa o smrtnoj kazni*, Branič, br. 6, 1927, str. 105.

⁵⁰ *Anketa o smrtnoj kazni*, Branič, br. 10-11, 1927, str. 194. Slično, O. Blagojević u: Branič, br. 12, 1927, str. 225.

⁵¹ *Anketa o smrtnoj kazni*, Branič, br. 7, 1927, str. 127.

⁵² Vujanac, Voj. M., *Izvršenje smrtne kazne vešanjem*, Branič, br. 4, 1927, str. 65 – 66.

⁵³ Čubinski, Mih. P., *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije od 27 januara 1929 god.*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1930, str. 124.

8. RAZLIKE U SUDOVIMA

Na samom početku procesa izjednačavanja zakona, na prečansko-srbijanske razlike u sudskoj organizaciji skrenuo je pažnju Slavoljub Sova, predsednik Banskog stola i član Stalnog zakonodavnog saveta. Povodom nacрта Zakona o uređenju i nadležnosti sudova, napisao je da njegovi sastavljači “nisu računali sa prilikama ni sa potrebama Hrvatske-Slavonije, Bosne, Vojvodine, Dalmacije i Slovenije i da se nisu koristili blagodatima naprednoga ustrojstva sudova u bivšoj Austriji i Ugarskoj”.⁵⁴ Na srbijanskoj strani, načelo kolegijalne organizacije sudova i francuski model kasacije smatrani su kao pitanje identiteta. Dok su u prečanskim krajevima postojali inokosni kotarski (sreski) sudovi, u Kraljevini Srbiji sudovi su bili organizovani prema izreci da “više očiju bolje vidi”. Ideja o uvođenju inokosnih sudova na srbijanskom području nailazila je na najveće protivljenje. Jer, rečju Luja Bakotića, tu je “od davna odomaćeno uverenje, da se najbolja garantija dobrog i pravilnog suđenja nalazi u kolegijalnim sudovima, u kojima u prvoj instanciji sude po tri sudije, u drugoj po pet, a u trećoj po sedam, eventualno i više”.⁵⁵ Ipak, u jugoslovenskom Zakoniku o redovnim sudovima našli su se i inokosni sreski sudovi. Njihovo uvođenje na srbijanskom području stvorilo je potrebu za reorganizacijom nadležnosti okružnih sudova, kao i potrebu za novim sudijama.⁵⁶

S obzirom na organizaciju Vrhovnog suda, vrhovna pravda je ostala partikularna. Naime, Vidovdanskim ustavom bilo je predviđeno stvaranje “samo jednog Kasacionog Suda sa sedištem u Zagrebu”. Međutim, ne samo u toku važenja Vidovdanskog ustava, nego ni u toku trajanja Jugoslovenske kraljevine, nije stvoren jedan Vrhovni sud, nego su kao krajnje sudske instance ostali vrhovni sudovi pojedinih pravnih područja: Kasacioni sud u Beogradu, Stol sedmorice u Zagrebu, Vrhovni sud u Sarajevu i Veliki sud u Podgorici. Odeljenje B Stola sedmorice u Zagrebu imalo je ulogu Kasacionog suda za Sloveniju i Dalmaciju, a odeljenje B beogradskog Kasacionog suda sa sedištem u Novom Sadu bilo je nadležno za Banatsko-Bačko-Baranjsko područje.

Zakon o uređenju redovnih sudova, od 18. januara 1929, predvideo je ustanovljenje jednog Kasacionog suda “za celu Kraljevinu”, i to po modelu nemačko-austrijske kasacije. Jugoslovenska vrhovna sudska instanca, po napomeni prof. S. Culje, neće “poput francuske kasacije samo kasirati, ništiti protivzakonita rešenja nižih sudo-

⁵⁴ Sova, S., *Osnova zakona o uređenju i nadležnosti sudova*, Mjesečnik, br. 1, Zagreb, 1921, str. 30.

⁵⁵ Bakotić, L., *Pitanje izjednačenja naših zakona*, Branič, br. 7, 1927, str. 122.

⁵⁶ Valja napomenuti da je oblast advokature ostala pravno neunifikovana za čitavu deceniju. Tu je zapinjalo oko advokatske autonomije, odnosno oko modela za prijem u advokatski red. (Vidi: Engelsfeld, *op. cit.* u bilj. 7, str. 379, 388 – 390.)

va i vraćati predmet tim sudovima da ponovo odluče u samoj stvari, ona će imati pravo da sudi i u samoj stvari i da preinači pogrešna i protivzakonita rešenja nižih sudova”.⁵⁷ Međutim, jedan Kasacioni sud za celu državu, opet nije ustanovljen. Opet se pribeglo modelu jednog imaginarnog Kasacionog suda: šest vrhovnih sudskih instanci pojedinih područja imale su da se smatraju kao odeljenja buduće zajedničke Kasacije. Među vrhovnim sudovima područja, samo beogradski Kasacioni sud pripadao je francuskom tipu kasacije. Ostali su pripadali nemačko-austrijskom tipu. Sa imaginarnim Kasacionim sudom i njegovim stvarnim odeljenjima slabe su bile mogućnosti “ozbiljnog stvaranja jedne jedinstvene sudske prakse”. Umesto da paze da se “materijalni i formalni zakoni pravilno i jednoobrazno primenjuju”, sama “kasaciona odeljenja” su često nejednako primenjivala jedan isti zakonski propis.⁵⁸

9. SUDAR DVA PRAVNA SVETA

Ukazujući na podelu pravnika na dva fronta, srbijanski i prečanski, Ž. Perić je napomenuo da se svaki od njih “trudio, kao što to biva i u drugim borbama, da iziđe, u ovom sukobu ideja, kao pobedilac”. U stvari, ovo je značilo da se radilo o sukobu dva pravna sveta, što se manifestovalo u mnogim situacijama. Tako, prilikom diskusije o kancel paragrafu u Ustavnom odboru, poslanik Šimrak je kancel paragraf predstavio kao “balkansku stvar” na koju bivši građani Austro-Ugarske “nisu naučili”. Ove reči izazvale su larmu i proteste uz zahteve da se govorniku oduzme reč “jer vređa”. Jedan poslanik je dobacivao da u Ustavu Srbije nije bilo kancel paragrafa i da su ga “oni doneli”.⁵⁹

O tome sa kakvim se emotivnim nabojem gledalo na razliku između prečanske i srbijanske pravne tradicije, ponajbolje svedoči jedna primedba Huga Werka na odredbu o zabrani dokazivanja svedocima. Ta odredba za njega bila je “tuđa, neorganska i mogao bih reći patološka izraslina na tijelu novoga postupka, koja ne samo što nagrđuje njegovu organsku i sistematičnu cijelinu, nego prijeti da ga posvema upropasti”.⁶⁰ Poređenje jednog srbijanskog instituta sa opasnom “patološkom izraslinom” ukazivalo je na to koliko je srbijanska pravna tradicija bila neprihvatljiva i nepodnošljiva za prečanske pravnike.

⁵⁷ Culja, S., *Građansko procesno pravo Kraljevine Jugoslavije*, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon, Beograd, Beograd, 1936, str. 76 – 77.

⁵⁸ Pavlović, *op. cit.* u bilj. 26, str. 245 – 246.

⁵⁹ Pavlović, M., *Kancel paragraf Vidovdanskog ustava*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, br. 3, 2017, str. 31, bilj. 6.

⁶⁰ *Zapisnik* podsekcije privatno-pravnog odseka Stal. Zak. Saveta Min. Pravde za izradu Zakona o sudskom postupku u građ. parnicama, 1927, AJ, MP, fond br. 63, fascikla br. 23.

Sudar dva pravna sveta posebno se ispoljavao u sferi jezika, odnosno pravne terminologije. Na srbijanskoj strani izgledalo je da je pod naletom germanizma narodni pravni jezik poklekao. Kao prećutni predstavnik srbijanskog pravnštva, dr Dragutin Janković, iznosio je da za konsolidovanje jugoslovenske države nije dovoljno da se izjednače zakoni, “već je još potrebno da ti zakoni odgovaraju i duhu vremena i narodnim tradicijama”. Uzaludan je posao “dekretirati izjednačenje zakona, ako oni nisu bliski narodnom životu”. Dotadašnji desetogodišnji put zakonodavne unifikacije, po Jankoviću, bio je uglavnom pogrešan: “Osim zakona krivičnog i zakona o menici i čeku, svi ostali izjednačeni zakoni naši ne samo da vode poreklo od austrijskih originala, već su i u koncepciji pravnoj i u upotrebljenom materijalu gotovo doslovno preneti iz austrijskog zakonodavstva.” Ti zakoni su “pisani jednim jezikom gotovo nerazumljivim i sa jednom terminologijom za nas toliko tuđom, da se bez nemačkog originala ne mogu mnoga mesta u zakonima ni razumeti”.⁶¹

Dr Jankoviću replicirao je dr Ivan Maurović, jedan od najuglednijih profesora zagrebačkog Univerziteta.⁶² On je pošao od toga da “kritikovani zakoni potječu daleko pretežno iz pera Slovenaca i Hrvata, a njihova dikcija (i Slovenaca kad pišu hrvatski) očito se razlikuje od srbijanske dikcije”. Stoga, “ta tobožnja nerazumljivost kritiziranih zakona za Srbijance (ne za Srbe prečane) ima se u veliko pripisati ovoj okolnosti”. Maurović je posebno napominjao da “de facto imaju Slovenci svoju, Srbi svoju a Hrvati opet svoju pravnu terminologiju. Ova mora bezdvojbeno biti precizna, svejedno da li je srpska ili hrvatska. Pravna preciznost imade ovde prednost pred ljepotom jezika.” Sledstveno, ako samo u hrvatskoj “dikciji” postoji precizan i “ispravan” termin, on se mora usvojiti. Onaj Srbijanac kome je “dotični izraz tuđ i nerazumljiv, taj se mora priučiti na nj. ... Integralno i potpuno sprovedeno narodno jedinstvo iziskuje žrtve s jedne i s druge strane – no priviknuti se na ispravni makar i tuđi pravni termin, to opće nije nikakva žrtva”.⁶³

Da bi privikavanje na “hrvatsku dikciju” predstavljalo veliku i nepodnošljivu žrtvu, Janković je ilustrovao izrazima iz stečajnog zakona: “Takvi su na primer:

⁶¹ Janković, D., *Duh i jezik zakona*, Branič, br. 1-2, 1931., str. 2, 3. – B. Nedeljković naveo je devet slučajeva totalne nekritičke recepcije austrijskih zakona: od gpp do zakona o javnim beležnicima. (Nedeljković, *op. cit.* u bilj. 4, str. 208.)

⁶² Maurović je nastupio sa stavom da “odlični srbijanski pravnik” D. Janković “nije sam” u svom nezadovoljstvu “našim novim sudicijelnim zakonodavstvom. On se je samo, što se veli, prvi bacio koplje, a za njim stoji cijela falanga pravnika nezadovoljnika kojima se ne sviđa ne samo duh i jezik tih zakona, nego ni čitava njihova sadržina”. (Maurović, I., “*Duh i jezik zakona*”, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXIV (XLI), br. 1, Beograd, 1932., str. 1.)

⁶³ *Ibid.*, str. 2 – 3.

učinak stečaja na razlučna i izlučna prava verovnika; ispunjenje dvostranih ugovora pri fiksnim ugovorima o dobavljanju i ugovorima o porabi; o zahtevu za izlučivanje, o pravu na poteru itd. A da ne govorimo još i o pojedinim terminima, kao što su: doselost u mesto održaj; naslov u mesto osnov, titulus; uknjižba, predbeležba, zabeležba, zaporka, oporaba itd., što je sve sam germanizam i to baš po dikciji ovih termina, za koju g. Maurović tvrdi da je hrvatska. Sve je to učinilo da su ti novi zakoni po svome jeziku i svojim terminima postali potpuno nerazumljivi za narod, bez obzira da li su u pitanju Srbi, Hrvati ili Slovenci." Zakoni se, pak, ne pišu za pravnike, koji ih tumače i primenjuju, "već se pišu za narodne mase na koje se primenjuju." Uz to, i sami pravnici su imali muke sa zakonima koji "kipte od tuđinskih termina, od novo skovanih reči", od bukvalno prenetih nemačkih termina i jezičkih konstrukcija iz austrijskih zakona. Tako, u Zakonu o građanskom postupku reči su bile naše, ali je "sklop rečenice i smisao teksta ostao zaista u duhu germanskom, tako da vi razumete reči, ali da bi razumeli smisao, morate tekst još jedanput da prevodite na naš jezik. Ljudi koji su prevodili te tekstove, zaboravili su da svi narodi ne misle na jedan isti način, niti izražavaju svoje misli po istoj šemi. Organizacija našeg jezika i govora savršeno diferencira od germanske, kojom su pisani ti naši novi zakoni."⁶⁴

Za pravno terminološki problem, veoma indikativna je polemika između advokatskog pripravnika Leona Amara i prof. Arandelovića. Zamerajući prof. Arandeloviću, kao Srbijancu, na njegovom držanju u zakonodavnoj komisiji, Amar je napominjao da je "krajnje vreme da se nama Srbijancima ne nameću izrazi koje mi nećemo, koji su nam teški, kad se već duhovno jedinstvo jedne države ne postiže nametanjem pojedinih izraza ovom ili onom delu naroda, već približavanjem jednoga drugome".⁶⁵ Prof. Arandelović je odgovorio da "ako po g. Amaru 'Srbijanci' neće neki izraz u zakonu, onda s istim pravom mogu neki izraz da neće Prečani, i šta ćemo onda da radimo? Da tražimo da neka vlast naredi koji će se izraz uzeti? I kako da naredi, po kojem kriterijumu, ili samovoljno, ako je ministar Hrvat onda da naredi hrvatski izraz, ako je Srbijanac onda srbijanski! Pa onda se više na 'hegemoniju'..."⁶⁶

⁶⁴ Janković, D., *Duh i jezik zakona*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXIV (XLI), br. 3, 1932, str. 175 – 176. – U istom smislu, Marković, B., *Reforma našega građanskog zakonodavstva*, Beograd, 1939, str. 26. Slično, Radović, V., *Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji ("Predosnova Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju")*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, br. 7, 1975, str. 301.

⁶⁵ Amar, L., *O jeziku u zakonima i sudskim odlukama*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXVIII (XLV), br. 5, 1934, str. 432.

⁶⁶ Arandelović, D., *Primedbe na odgovor g. Amara*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXVIII (XLV), br. 5, 1934, str. 433.

10. ZAKLJUČAK: ILI KONFEDERACIJA ILI NAMETANJE

Na problem nametanja prava u procesu izjednačenja zakona, kao i na štetne posledice ove pojave, ukazivali su pojedini pravnici u različitim prilikama. Među prvima i najrečitijima bio je dr S. Zuglia koji je ukazao na “u jednu ruku gipkost, a s druge strane i neodoljivu snagu socijalnoga života, koji se znade prilagoditi i najkrućim normama, da bi za tim pokidao njihove okove i napravio sebi put mimo i izvan njih. A tako će biti i kod nas. Prihvatili mi jedno ili drugo načelo, društveni će im se život polagano prilagoditi, a ukoliko ne bude mogao, on će vremenom probiti nametnute mu okove.”⁶⁷

Zakonsko nametanje bilo je izbegnuto u građanskopravnoj oblasti. Tu se stiglo do zakonske predosnove. Predosnovu Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju, izrađenu prema Austrijskom građanskom zakonu i objavljenju 1934, Hrvatsko pravničko društvo dočekalo je sa pohvalama. Međutim, “odlični srbijanski pravnici (Janković, Konstantinović, Č. Marković i drugi)”, u ovom “odsudnom pitanju”, stali su na “skroz protivno stanovište”. Srbijanski pravnici isticali su da je Austrijski građanski zakonik zastareo, pa time i Predosnova. Prema Č. Markoviću, profesoru Pravnog fakulteta u Subotici, Predosnova je predstavlja “noveliranje noveliranog Austrijskog građanskog zakonika. Ako se pod noveliranjem jednog zakonika razume što i krpež (zakrpa, popravka, opravka, reparacija) neke stare (dotrajale, poderane, oronule) stvari, Predosnova je, u slici rečeno, krpež krpeži. I pored izvesnog broja propisa, koji joj čine čast, ona ne zadovoljava ni sistemom, ni sadržinom, ni jezikom.”⁶⁸

Dok je izjednačavanje zakona sa sobom nosilo nevolju nametanja prava, neunifikovano građansko pravo nosilo je sa sobom nevolje partikularizma.⁶⁹ Građanskopravna raznorodnost sputavala je privredni život i doprinosila “da se ljudi ne osećaju članovima jedne državne zajednice”. Građanskopravno jedinstvo moglo je, pak, da bude stožer i temelj celokupnog društvenog života. Na to je

⁶⁷ Zuglia, *op. cit.* u bilj. 27, str. 428.

⁶⁸ Marković, Čed., *Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju. Spomenica Dolenju, Kreku, Kušerju i Škerlju.*, Prva knjiga, Ljubljana, 1937, str. 290 – 293.

⁶⁹ Dešavalo se da sudovi “sukobe između raznih pokrajinskih zakona rešavaju po principima Međunarodnog privatnog prava kao što se postupa u slučajevima kada se raspravljaju pravni odnosi između podanika raznih država, a ne domaćih”. (Lazarević, A., *Kritičan momenat u izjednačenju zakonodavstva*, Branič, br. 9, 1931, str. 444.) Partikularizam, odnosno “pocepanost na području izvršnog prava”, dovođila je “često do apsurdnih pravnih situacija, naime, da se sudske odluke sa jednog pravnog područja nisu uopšte mogle izvršiti na drugom pravnom području ili je to bilo skopčano sa velikim poteškoćama”. (Matijević, Čulinović, *op. cit.* u bilj. 40, str. 27.)

ukazivao primer Francuske, u kojoj “dok su ustavi dolazili i odlazili, *Code civil* je ostajao stalna, stabilizujuća snaga za francusko društvo”.⁷⁰

Na pitanju izjednačenja zakona lomila se sudbina jugoslovenske kraljevine. Izjednačenje zakona shvaćeno je kao temelj za stabilizovanje nove države. Njemu, kao vrhovnoj vrednosti, žrtvovana je i ideja parlamentarizma i ideja vladavine prava. Prvo je vladinim uredbama zapostavljan i zaobilažen parlament, a zatim je Vidovdanskim ustavom ustanovljen “mali parlament” i skraćeni zakonodavni postupak. Uvođenje “malog parlamenta” predstavljalo je udar na samu ideju demokratije. Ovakav zaključak mogao se izvesti iz jedne pronicljive napomene poslanika Nastasa Petrovića: “Ja bih, gospodo, razumeo, da je ovaj Ustav pored drugih reakcionarnih odredba bar ogarantovao prestiž Narodnog Predstavništva – parlamenta jer na kraju krajeva jačina jednoga ustava i njegovo slobodoumlje ogleđa se u samom parlamentu i ako imate dobar parlament, sve će biti dobro, a ako imate nevaljao parlamenat, vi dajte šta hoćete, biće sve iluzorno”.⁷¹ Drugim rečima, kvalitet parlamenta određuje kvalitet, odnosno karakter pravnog i političkog sistema. U tom smislu, B. Nedeljković je naglašavao da je zakonodavni rad od 1929. “bio lišen saradnje narodnog predstavništva, pošto bi narodni predstavnici Srbije svakako onemogućili donošenje zakona koji ne odgovaraju pravnoj svesti srpskog naroda. Jer – o tome danas nema više spora – kod donošenja zakona sistem diskusije i većanja tj. donošenje zakona od strane narodnog predstavništva daleko je bolji i viši od onog koji smo imali poslednjih godina. Kada su u pitanju zakoni nije glavno donositi ih brzo, već ih dati dobre. Brzina ide uvek na uštrb solidnosti zakona.”⁷²

Ustavno uvođenje “malog parlamenta” i specijalne zakonske procedure sadržavalo je priznanje da nova država može da stane na svoje pravne noge samo uz znatan deficit demokratije. Vladavina uredbi i skraćeni zakonodavni postupak veoma su štetili principu vladavine prava. Donošenje krivičnog i građanskog procesnog zakonika tek pod diktaturom, i nedonošenje građanskog zakonika, ukazivalo je na to da u jugoslovenskoj zajednici nije bilo “opšte volje” za čvršće državno uređenje, odnosno sveobuhvatan zajednički pravni sistem. Drugim rečima, u jugoslovenskoj kraljevini nije bilo saglasnosti za izjednačavanje zakona. Ubrzo po proglašenju države, jedna vladina stručna komisija iznela je mišljenje da bi poništenje nasleđenih pokrajinskih zakonodavstava naišlo na

⁷⁰ Rogoff, A. M., *A Comparison of Constitutionalism in France and the United States*, Maine Law Review, vol. 49, 1947., str. 24.

⁷¹ *Rad Ustavnog odbora*, 15. februar 1921, str. 134.

⁷² Nedeljković, *op. cit.* u bilj. 4, str. 209.

velike teškoće.⁷³ Nacrt ustava Narodnoga kluba (1921), koji se smatrao izrazom mišljenja hrvatske inteligencije, sadržavao je odredbu koja je opominjala na realnu uniju. Naime, članom 13. Nacrta bilo je predviđeno da građanski zakonik, krivični zakonik i zakonike o građanskom i krivičnom postupku donosi centralni parlament, ali oni “stupaju u pojedinoj pokrajini na snagu po pristanku dotičnoga pokrajinskog sabora, datom u obliku pokrajinskog zakona”. To je značilo da glavni zakonici su u stvari stavljeni u nadležnost pokrajinskih parlamenata. Prema L. Poliću, “ovo je predloženo, da se ne bi zastarijeli zakoni prosto protezali na čitavu državu bez ikakva obzira na posebne prilike pojedinih pokrajina”.⁷⁴ U procesu izjednačavanja zakona, otpor “protezanju zastarijelih zakona” izrazio se u obliku dva “fronta”. Sučeljavanje njihovih ideja povremeno je otvaralo pitanje državnog uređenja, u kome bi postojali različiti pravni instituti ili zakonici. Tako, u sudaru različitih ideja oko upotrebe svedoka u građanskom postupku, prečanski članovi zakonodavne komisije predložili su da se u uvodni zakon “unese naređenje da samo za područje Kasacionog Suda u Beogradu važe naročiti propisi” o zabrani dokazivanja svedocima.⁷⁵ Pošto je prošla “manija brzog izjednačenja zakona”, na srbijanskoj strani su se javili glasovi protesta. B. Nedeljković je napominjao da jugoslovenski zakonodavac je pošao “od pretpostavke – čija je tačnost prilično sporna – da u jednoj državi treba da bude jedno pravo, pa je onda, prilično brzo, otpočeo da sprovodi unifikaciju ne vodeći pri tom računa o različitim istoriskim, društvenim i pravnim prilikama koje postoje u Jugoslaviji. Pre svega, tvrđenje da jedna država mora imati jedno zajedničko pravo nije tačno. Francuska je svakako primer jedne centralističke države pa ipak materijalno privatno i procesno pravo u Elzas-Lorenu i dalje je nemačko. Pa kad je ovako u Francuskoj, koja je svega pedeset godina rastavljena

⁷³ Na osnovu ankete sprovedene u pokrajinama, Komisija je 23. jula 1920. izvestila “da bi se naišlo na velike teškoće, ako bi se htelo odmah, bez ikakvog prelaznog stadijuma, dati svima pokrajinama isto upravno uređenje. Teškoće bi dolazile ne samo otuda što su današnje pokrajine, u austrijsko vreme, uživale razne stupnje autonomije, nego i otuda što i danas važe u pokrajinama razna zakonodavstva.” (*Nacrt Ustava po predlogu Stojana M. Protića*, Beograd, 1920, str. 125.)

⁷⁴ Pavlović, M., *Ceo život Jugoslavije u dva državna oblika*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, br. 146, Novi Sad, 2014, str. 16.

⁷⁵ “G. predsednik Nestorović i g. profesor Arandelović našli su, da ... kad ostala gospoda članovi komisije u smislu referata i mišljenja pojedinih pravnih institucija u prečanskim krajevima naše države insistiraju da se neograničeno dokazivanje svedocima dopusti, oni pristaju na to da se propisi 423 /o zabrani dokazivanja svedocima/, osim stava prvog, sadrže u Uvodnom Zakonu uz ovaj nacrt sa važenjem samo za područje Kasacionog suda u Beogradu.” (*Zapisnik, op. cit.* u bilj. 60)

od tih pokrajina, šta da kažemo za našu državu u čiji su sastav ušli krajevi koji nikada nisu bili jedni sa drugima.”⁷⁶

Spremnost Srbijanaca da žrtvuju parlamentarizam zarad izjednačenja zakona okrenula se protiv njih samih. U procesu izjednačenja oni su ostali bez ustanova koje su razvijali “gotovo jedan vek” i koje su postale deo njihovog pravnog identiteta. Uz to, samo donošenje ključnih zakona tek pod režimom diktature, bilo je pokazatelj ne državne snage nego državne slabosti. Izjednačenje zakona koje je za posledicu imalo nametanje zakona bilo je pokazatelj težnji ka labavoj državnoj zajednici ili nepostojanja želje za bilo kakvom zajednicom.⁷⁷ Najzad, uslovi, načini i posledice trajanja i opstajanja jedne zajednice u kojoj njen znatan deo živi pod “nasiljem” nametnutih zakona, predstavlja predmet koji iziskuje posebno istraživanje.⁷⁸

IZVORI I LITERATURA

Amar, Leon, *O jeziku u zakonima i sudskim odlukama*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXVIII (XLV), br. 5, 1934, str. 430 – 432.

Arandžević, Dragoljub, *Primedbe na odgovor g. Amara*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXVIII (XLV), br. 5, 1934, str. 432 – 434.

Bakotić, Lujo, *Pitanje izjednačenja naših zakona*, Branič, br. 7, 1927, str. 121 – 124.

Bartoš, Milan, *Potrebne dopune upisa porodične zadruge u zemljišne knjige*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXXVII (LIV), br. 4, 1938, str. 329 – 334.

Branič, *Anketa o smrtnoj kazni - mišljenja naših pravnika o nužnosti i načinu izvršenja smrtne kazne*, 1927, br. 6, str. 105 – 107; br. 7, str. 124 – 127; br. 9, str. 164 – 170; br. 10-11, str. 187 – 194; br. 12, str. 224 – 228.

Cinotti, E., *Pravosuđe*, Mjesečnik, br. 7, 1940, str. 325 – 329.

Culja, Srećko, *Građansko procesno pravo Kraljevine Jugoslavije*, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon, Beograd, 1936.

Čubinski, Mih. P., *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije od 27 januara 1929 god.*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1930.

⁷⁶ Nedeljković, *op. cit.* u bilj. 4, str. 208 – 209.

⁷⁷ O hrvatskoj težnji ka realnoj uniji, vidi u Pavlović, *op. cit.* u bilj. str. 74.

⁷⁸ Kao jedan od elemenata tog istraživanja valjalo bi imati u vidu primere Holandske i Američke revolucije, odnosno ratova za nezavisnost. I u jednom i u drugom slučaju, osnovni razlozi za otcepljenje bili su, kako bi to Amerikanci rekli, “nepodnošljivi zakoni”. Načelno valja imati u vidu da od svih zadataka države, njena pravna misija je najvažnija.

- Čulinović, Ferdo, *Jugoslavija između dva rata*, I, II, Zagreb, 1961.
- Čulinović, Ferdo, *Pravo "okučja" (§471 gr. s. p.) i osnivanje zemljišnih knjiga*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XVIII (XL), br. 4, 1931, str. 265 – 283.
- Engelsfeld, Neda, *Pitanje unifikacije prava u Kraljevini Jugoslaviji s obzirom na problematiku odvjetništva*, Hrestomatija povijesti hrvatskog prava i države, Zagreb, 1998.
- Gligorijević, Branislav, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji /1919-1929/*, Beograd, 1979.
- Janković, Dragutin, *Duh i jezik zakona*, Branič. god. XVI (VII), br. 1-2, 1931, str. 1 – 5.
- Janković, Dragutin, *Duh i jezik zakona*, Arhiv za pravne i društvene nauke. knj. XXIV (XLI), br. 3, 1932, str. 173 – 182.
- Jovanović, Slobodan, *Nestajanje zakona, Iz istorije i književnosti*, I, Beograd, 1991.
- Lazarević, Adam, *Kritičan momenat u izjednačenju zakonodavstva*, Branič, br. 9, 1931, str. 440 – 444.
- Lovrić, Edo, *Rad oko izjednačenja zakona o u našoj državi*, Mjesečnik, br. 1, 1921, str. 43 – 45.
- Marković, Božidar, *Reforma našega građanskog zakonodavstva*, Beograd, 1939.
- Marković, Čed., *Građanski parnički postupak u Hrvatskoj i Slavoniji. Predavanja dr Srećka Culje / Beleške*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XVII (XXXIV), br. 5, 1928, str. 422.
- Marković, Čed., *Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, u: *Spomenica Dolencu, Kreku, Kušeu i Škerlju*, Prva knjiga, Ljubljana, 1937, str. 289 – 306.
- Matijević, Ivo; Čulinović, Ferdo, *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, I, Beograd, 1936.
- Maurović, Ivan, *"Duh i jezik zakona"*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXIV (XLI), br. 1, 1932, str. 1 – 5.
- Mirković, Mijo, *Vraćanje okučja u Hrvatsku*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXXIX (LVI), br. 5, 1939, str. 436 – 442.
- Mudrovčić, Josip, *Reforma građ. postupka zapinje*, Mjesečnik, br.1, 1928, str. 9 – 23.
- Nacrt Ustava po predlogu Stojana M. Protića, Ministra pripreme za Ustavotvornu skupštinu, definitivni tekst, posle diskusije sa komisijom, sa dodatkom: Nacrt Ustava izrađen od Ustavne komisije*, Knjižara Gece Kona, Beograd, 1920.
- Nedeljković, Branislav, *O primeni novoga građanskog parničnog postupka*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXXII (XLIX), br. 4, 1936, str. 358 – 368.
- Nedeljković, Branislav, *Primena novog građanskog parn. postupka*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXX (XLVII), br. 2, 1935, str. 207 – 219.

- Pavlović, Marko, *Ceo život Jugoslavije u dva državna oblika*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, br. 146, 2014, str. 9 – 39.
- Pavlović, Marko, *Kancel paragraf Vidovdanskog ustava*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, br. 3, 2017, str. 28 – 49.
- Pavlović, Marko, *Jugoslovenska država i pravo 1914-1941*, Nadežda Pavlović, Kragujevac, 2000.
- Pavlović, Marko, *Srpska pravna istorija*, Nadežda Pavlović, Kragujevac, 2005.
- Perić, M. Živojin, *Svedoci kao dokazno sredstvo u novom jugoslovenskom građanskom sudskom postupku*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1934.
- Petrović, Jelenko, *Okučje ili zaštita zemljoradničkog minimuma*, Štamparija „Privredni pregled, Beograd, 1930.
- Rački, Branimir, *Uzdržavanje ovršenika za vrijeme ovršnoga postupka, napose osvrptom na postojeću Uredbu o zaštiti seljačkoga posjeda od ovrhe*, Mjesečnik, br. 7, 1940, str. 311 – 324.
- Rad prvoga kongresa pravnika u Beogradu*, držanoga u rujnu 1925, Mjesečnik, br. 11, 1925, str. 484 – 497.
- Rad Ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Stenografske beleške*, Štamparija “Narodna samouprava”, AD, Beograd, 1921.
- Radović, Vesna, *Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji (“Predosnova Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”)*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, vol. 7, br. 1, 1975, str. 249 – 307.
- Rogoff, A. Martin, *A Comparison of Constitutionalism in France and the United States*, Maine Law Review, vol. 49, 1947, str. 22 – 83.
- S. V. V., *“Sadašnji položaj kaznen. pravnog zakonodavstva Kraljevine SHS”* / beleške, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. VI (XXIII), br. 1, 1923, str. 77 – 78.
- Sova, Slavoljub, *Osnova zakona o uređenju i nadležnosti sudova*, Mjesečnik, br. 1, Zagreb, 1921, str. 26 – 34.
- Spomenica prvog kongresa pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, održanog u Beogradu na dan 18-20 septembra 1925 godine, Beograd, 1926.
- Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd, 1921.
- Vujanac, Voj., *Izvršenje smrtne kazne vešanjem*, Branič, br. 4, 1927, str. 65 – 66.
- Zapisnik podsekcije privatno-pravnog odseka Stal. Zak. Saveta Min. Pravde za izradu Zakona o sudskom postupku u građ. parnicama, 1927, AJ, MP, fond br. 63, fascikla br. 23.
- Živadinović, Mil. Ž., *Stupanje na snagu zakona o izvršenju i obezbeđenju*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXI (XLVII), br. 1-2, 1935, str. 116 – 124.

- Živanović, Toma, *Dosadnji rad na izjednačenju zakonodavstva u Kraljevini S.H.S.*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XV (XXXII), br. 3, 1927, str. 161 – 163.
- Živanović, Toma, *Izjednačenje zakonodavstva*, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, II. knjiga, Bibliografski zavod d.d. Zagreb, 1928.
- Zuglia, Srećko, *Proširenje točke 4a §471. Srpskog građanskog sudskog postupnika na nove oblasti*, Mjesečnik, br. 5 i 6, 1924, str. 155 – 165, 225 – 238.
- Zuglija, Srećko, *Treba li dopustiti neograničenu upotrebu svjedoka u građanskom postupku*, Mjesečnik, br. 10, 1925, str. 425 – 433.
- Werk, Hugo, *O dokazivanju po svedocima, u pretpredlogu zakonika o sudskom postupku u građanskim parnicama*, Mjesečnik, Zagreb, br. 4, 1929, str. 181 – 200.

Summary

Marko Pavlović *

THE UNIFICATION OF LAWS IN THE KINGDOM OF SERBS,
CROATS AND SLOVENES / YUGOSLAVIA

This article provides a special look into the Yugoslav Kingdom from the standpoint of the creation and enforcement of law. Soon after the proclamation of the single Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (1 December 1918), the unification of laws became one of the supreme political values and a priority task of the government. Until the adoption of the Constitution of 1921, the unification of laws took place by way of enactment of decrees of 'legal importance' (government of decrees'). According to the Constitution of 1921, there were two ways in which the unification of laws could be carried out: by legalizing former decrees and by passing laws by the legislative committee ("little parliament") in a summary procedure. But the goal was not achieved that way. The principal laws (the criminal code and the codes of criminal and civil procedure, respectively) were passed under the regime of the dictatorship (1929). The Civil Code was not passed until the fall of the Kingdom of Yugoslavia, so the citizens 'did not feel as the members of the same community' in that regard. The same was true in the field of executive law until 1938, and later concerning the homestead (farmer's minimum). The unification of laws took place in the shadow of the conflict between Serbian lawyers and lawyers from the former Austria-Hungary. Unified laws were passed mainly regardless of the disagreement of Serbian lawyers. Many of institutes of law of former Kingdom of Serbia (limitation in the use of witnesses, limitation of the peasant's benchmark ability, execution of the death penalty by a firing squad) were repealed by new Yugoslav laws. The Kingdom of SCS turned from being a country that consisted of six legal systems to a country in which a part of her citizens (citizens of the former Kingdom of Serbia) were forced to suffer the "violence" of the imposed laws. Serbians had sacrificed parliamentarism for the purpose of unifying laws, which eventually came at a great cost. The unification of laws indicated that Croats and Slovenes leaned towards a real union or that they did not want any kind of community with Serbians.

Key words: unification of laws, decrees, small parliament, different legal traditions, imposition of laws

* Marko Pavlović, Ph. D., Professor, Faculty of Law, University of Kragujevac, Jovana Cvijića 1, Kragujevac, Serbia; mpavlovic@jura.kg.ac.rs;
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0689-3052

